

บทบรรณาธิการ

นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ

ก้าวเข้าสู่ปีที่ 3 ของวารสารมานุษยวิทยา ในฉบับนี้มีบทความที่น่าสนใจองค์ความรู้ที่หลากหลายทั้งเรื่องความเชื่อทางศาสนาและเพศภาวะ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมพิธีกรรมของชาติพันธุ์ มิติทางวัฒนธรรมของความชราภาพ และการทำจดหมายเหตุจากเอกสารส่วนบุคคล บทความแรกคือเรื่อง Beyond Hybridity and Syncretism: *Kala-Thesa* Contextual Sensitivity and Power in Thai Religious and Gender Cultures ของศาสตราจารย์ ปีเตอร์ เอ แจ็คสัน นำเสนอข้อถกเถียงเรื่องกาลเทศะในฐานะเป็นแนวคิดทางวัฒนธรรมเพื่อทำความเข้าใจความเชื่อทางศาสนาและเพศที่ซับซ้อนและมีพลวัต แจ็คสันเสนอว่า “กาลเทศะ” คือรูปแบบของอำนาจเหนืออิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติที่มีอยู่ในช่วงเวลาประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งไม่อาจนำแนวคิดทฤษฎีจากตะวันตกมาอธิบายปรากฏการณ์ทางศาสนา วัฒนธรรม และเพศภาวะในสังคมไทยได้อย่างตรงไปตรงมา ตัวอย่างเช่น การปลุกเสกพระเครื่องและของขลังโดยหลวงพ่อกุณ หรือพิธีการเข้าทรงของเทพจากลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ที่มีทั้งพราหมณ์ ฮินดู พุทธ และไสยศาสตร์ การอยู่ร่วมกันของความเชื่อเหล่านี้มิได้เป็น “การผสมรวม” แต่เป็นการรู้จักเลือกใช้และปฏิบัติโดยผู้ประกอบพิธีกรรม ร่างทรง หรือผู้นำทางความเชื่อตามเงื่อนไขของเทคนิค เวลา และสถานที่ที่ต่างกัน

บทความของนฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ เรื่องทบทวนแนวคิดทฤษฎีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่น ชี้ให้เห็นข้อถกเถียงทางแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมในแวดวงวิชาการทางมานุษยวิทยาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ภายใต้การบุกเบิกของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน Franz Boas ซึ่งอธิบายวัฒนธรรมในฐานะเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่ไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้ว่าวัฒนธรรมไหนดีกว่ากัน มาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 ที่มีการทบทวนว่า “วัฒนธรรม” สามารถปรับแต่งขึ้นใหม่ตามช่วงเวลา โดยไม่อาจจะระบุได้ว่าแก่นแท้ของวัฒนธรรมคืออะไร นักวิชาการปัจจุบันจึงมองความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีบทบาทต่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม มากกว่าจะมองหารากเหง้าที่แท้จริง และการรื้อฟื้นวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาก็สัมพันธ์กับแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ที่มองวัฒนธรรมในฐานะสิ่งเติมเต็มความสุขและค้ำจุนชีวิตของมนุษย์ ทฤษฎีการต่อรองที่มองว่าวัฒนธรรมเป็นผลผลิต

ทางการเมืองที่ผู้มีอำนาจใช้ควบคุมสังคมให้ปฏิบัติตาม รวมทั้งชี้ให้เห็นบริบทของ ลัทธิอาณานิคม ลัทธิเสรีนิยมใหม่ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีบทบาทต่อการจัดประเภท แบ่งแยก ต่อต้านขัดแย้ง อนุรักษ์ พื้นฟู สร้างใหม่ และปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อเป้าหมายทางการเมือง เศรษฐกิจ และการสร้างอัตลักษณ์

บทความของดำรงพล อินทร์จันทร์ เรื่องพลวัตของพิธีกรรม “เม-ด้า-เม-ผี” ของไทอาหมภายใต้บริบททางสังคมการเมืองของรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย โดยอธิบายว่า “เม-ด้า-เม-ผี” เป็นพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษของไทอาหม โดยจะจัดขึ้นในวันที่ 31 มกราคมของทุกปี พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นภายใต้การเมืองของการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งในรัฐอัสสัมมีกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมาก ชาวไทอาหมในปัจจุบันเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนทางการเมืองและเศรษฐกิจทำให้มีการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมอินเดียและใช้ภาษาอัสสัมเป็นภาษาราชการ ขณะเดียวกันก็มีการรื้อฟื้นภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง พิธีกรรมเม-ด้า-เม-ผี ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อของไทอาหม ซึ่งมีการบูชาผีธรรมชาติ เทพเจ้า ผีบรรพบุรุษที่มีการจัดลำดับชั้นจำนวน 10 องค์ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ปัจจุบันพิธีกรรมนี้ดำเนินการโดยสมาคมของไทอาหมหลายองค์กร หลายพื้นที่ ทั้งในระดับเมือง และระดับชุมชน ในพิธีจะมีการบูชาฟ้าหลวงและเทพเจ้า มีกิจกรรมการแสดงดนตรี การร้องเพลง การฟ้อนรำ การอ่านกวีของเยาวชน และการเดินขบวนพาเหรด ผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมคือหมอหลวงสามตระกูล จะเป็นผู้เตรียมเครื่องเช่นสังวैयाและสวดบูชาผีบรรพบุรุษ ดำรงพลกล่าวว่าการจัดพิธีเม-ด้า-เม-ผี คือกระบวนการยกระดับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ และเป็นการเมืองของอัตลักษณ์ของไทอาหมภายใต้รัฐชาติสมัยใหม่ของอินเดีย

บทความของณัฐวุฒิ สิงห์กุล เรื่องจากชราภาพสู่ชราจารย์ การเดินทางของชีวิตและความหมายต่อความชราในกลุ่มผู้สูงอายุไทดำ เป็นการศึกษาชุมชนไทดำบ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยชี้ให้เห็นว่าผู้อาวุโสชาวไทดำมีบทบาทสำคัญต่อการสืบทอดและธำรงรักษาประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ได้แก่ พิธีศพ เสนเรื่อน แต่งงาน ปาดตง เสนตัว การแข่งขวัญ เชิญขวัญ เรียกขวัญ ซ้อนขวัญ เสนสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนการเดินทางของชีวิตในแต่ละช่วงวัย ผู้อาวุโสจะเป็นผู้มีประสบการณ์ชีวิต มีความรู้ในภาษาไทยดำ รู้จักบทสวดและคาถาในพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้ผู้อาวุโสมีใช้เป็นเพียงคนชราที่ไร้ความสามารถ แต่มีบทบาท

ทางสังคมและวัฒนธรรมในฐานะเป็นหมอมด หมอมนต์ หมอปี หรือหมอแปงขวัญ นอกจากนี้ ผู้อาวุโสของบ้านก็มีฐานะเป็น เจ้าบ้าน (ผู้ชาย) หรือเจ้าเสือ (ผู้หญิง) สถานภาพดังกล่าวมีความสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทย

บทความของดร.ณัฏ แก้วนัย และคณะ อธิบายเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของเอกสารส่วนตัวของศาสตราจารย์นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ซึ่งสะท้อนภาพประวัติศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุขของไทยในช่วง พ.ศ. 2478 – 2550 เอกสารดังกล่าวถูกจัดการตามระบบโดยเจ้าหน้าที่ของหอจดหมายเหตุสาธารณสุขแห่งชาติ ซึ่งต้องศึกษารายละเอียดของเอกสารต่าง ๆ อย่างรอบคอบ โดยแบ่งเอกสารเป็น 7 หมวด เพื่อใช้สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตของศาสตราจารย์นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นแบบอย่างในการอุทิศตนต่อการทำงานเพื่อประโยชน์สังคมและวางรากฐานของการแพทย์ในชนบทและส่งเสริมการแพทย์แผนไทย เป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาวิชาการ การศึกษา และการบริหารงานทางการแพทย์ให้ก้าวหน้า รวมถึงเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการแพทย์ไทยจากยุคบุกเบิกมาจนถึงปัจจุบัน